

FILMKOCKÁK KÖZT PERGŐ ÉLET

– S. Király Béla beszélgetése Blága L. József filmkritikussal
és filozófiatanárral –

Blága L. József a partiumi kisvárosban, Margittán él. 1948-ban született Marosvásárhelyen, egyetemi tanulmányait a kolozsvári egyetem filozófia–történelem szakán végezte, ahol 1981-ben szerzett diplomát. Filmjegyzetei, társadalmi esszéi, politikai elemzései az Új Élet, a Margitta és Vidéke, a Reggeli Újság, a Bihari Napló és a Szabadság című erdélyi napi- és hetilapokban, illetve a budapesti Átalvetőben jelentek meg.

*

– *Először is az érdekelne, hogy miként telnek hetven fölött egy mozgalmas élethez szokott nyugdíjas filozófiatanár mindennapjai?*

– Nem szeretem a nyugdíjas kifejezést, egyszerűen azért, mert nem érzem magam annak. Az évek telnek ugyan, és egyre kevesebb emberrel találkozom – és még velük is egyre ritkábban –, de jelenleg még elfoglaltabb vagyok, mint abban a harminchárom évben, amikor a tanári szereppel próbálkoztam. Azért mondom, hogy csak próbálkoztam, mert sohasem tekintettem magam született tanárnak. Miért is lenne tanár az, aki a gyerekekkel csak úgy elbeszélget az élet nagy kérdéseiről? Most már afféle permanens vakáción vagyok, de számomra még mindig idegenül hangzik a tanár úr megszólítás. Ha pedig Margittáról kell beszélnem, érkezésem élménye jut eszembe. Miután nehéz poggyászzommal leszálltam a vonatról, egy kis gyaloglás után ott álltam a helység központjába vezető főtutca végén, ahol megkérdeztem egy járókelőtől, hogy merre van a főtér. Ön már a főtéren van – hangzott a válasz. Abban a pillanatban eleredtek a könnyeim. Ez volt tehát az első lehangoló meglepetés. Akkor döböntem rá, hogy Margitta nem az a kisváros, aminek elképzeltem; lehet, hogy furcsán hangzik, de a mai napig nem tudom, hogy micsoda. Néhány könnyűipari vállalat és egy iskola önmagában még nem tesz egy települést várossá. Margitta ilyen értelemben tehát valahol a falu és a város között helyezkedik el, és emiatt nehéz bármi érdemlegeset mondani róla. Érkezésem idején

az emberi környezet nem volt igazán befogadó – ma sem érzem magam margittainak. Marosvásárhelyt tekintem életem városának. Úgy is mondhatnám, Margittára nem élni, hanem meghalni jöttem. Persze ez azért egy kissé túlzás.

– *Magam is gimnáziumban tanítottam, és főleg filozófiát. Jól tudom, hogy miért kérdezem: mennyire kötött le a tanári foglalkozás a Ceaușescu-éra utolsó évtizedében? És mindenekelőtt hogyan fogadták az érkezésed?*

– Teljesen lekötött a tanítás, és adott némi vigaszt is. De Margitta mégsem vált számomra otthonos helyé, hiányoztak a barátok, a szüleim, hiányzott a kulturális környezet, és mindenekelőtt a mozi, amit Vásárhelyt annyira megszoktam, hogy nélküle elképzelhetetlen volt az életem. Azért a '80-as években még volt egy kis pezsgés az akkori munkaerő-politikának köszönhetően. Mert ugye, minden rosszban lehet valami jó. A várost ellepték mindazok, akiket – bár az ország különböző helyeiről származtak – ide helyeztek az akkori hatalom, vagy ahogy akkor mondták, ide kaptak kinevezést. Én is közülük való voltam. Fialatos volt a hangulat. Én magam már nem voltam egészen fiatal, hisz harminchárom évesen kezdtem margittai pályafutásomat, de jól éreztem magam a fiatalok között. Volt valami varázsa annak a korszaknak. Mintha mindenki akart volna valami szépet, újat. Volt még kulturális élet. Volt társas élet. Mindez megváltozott az 1989-es forradalom után, ugyanis a mozgási lehetőségek növekedésével a munkahelyük miatt addig idekényszerült fiatalok egy csapásra eltűntek, s a helybéli gyerekek nagy része az iskola elvégzése után a nagyvárosokba vagy külföldre vette az irányt. Én is megpróbáltam visszakerülni a szülővárosomba, de sajnos nem sikerült. Azt nem mondhatom, hogy Margitta egyáltalán nem vonzott, amikor csak hírből ismertem, hisz tudtam, hogy közel van Magyarországhoz, és hogy ott fogható a magyar televízió adása. Arra is gondoltam, hogy talán igazi magyar környezetbe kerülhetek. A már említett, a főtérrel kapcsolatos sokk után a második csalódás akkor ért, amikor az iskolában román igazgató fogadott, és az első kérdése az volt, hogy mikor vágom le a szakállamat, mivel az nem egyezik a tanári etikettel. Később, miután látta, hogy nem tettem meg, a szintén román igazgatót küldte hozzám, hogy próbáljon meggyőzni a szakállam eltávolításának fontos-

ságáról, erkölcsi szempontból. Azt válaszoltam neki, hogy ez nem erkölcsi, hanem esztétikai kérdés. Mikor látták, hogy nincs kivel beszélniük, egy ideig békén hagytak. A helyzetemet súlyosbította, hogy társadalomtudományokat oktató tanár létemre nem voltam párttag. Megjegyzem, soha nem voltam semmilyen pártnak a tagja. Mindenesetre a legfájóbb az volt, hogy rádöbbenem, Margittán nemhogy nincs az a fajta „magyar világ”, amit korábban elképzelttem, hanem egyenesen román szupremácia van, s a nemzetiségi ellentétek érezhetőbbek, mint Marosvásárhelyen. S mindez ma sincs másképp. A rendszerváltás ugyan valamivel tágabb teret adott a nemzetiségek érvényesülésének, de jellemző, hogy Margittán önálló magyar iskola csak sok huzavona után, 2011-ben jöhetett létre. A tanári tevékenységemet tehát 1981-ben az eredetileg magyar településen, Margittán kezdtem, a román iskola magyar tagozatán, és magyar iskolában fejeztem be 2014-ben.

- *És a család? Hiszen a mi nemzedékünk elutasította az egyedülálló létformát.*

- Kétszer nősültem, először Marosvásárhelyen, másodsor Margittán. Négy gyermekem van, egy lány az első házasságomból, két fiú és egy lány a másodikból. Mindannyian felnőttek, saját életük van. Jelenleg Margitta és Nagyvárad között ingázom. A feleségem – ő is folyamatos vakáción van – inkább Váradon tartózkodik a lányunknál, én meg időnként egy-egy hétre megyek oda, mert azért szükségem van az egyedüllétre is. Nem véletlen, hogy a Facebook-oldalamon a nevem alatt a töprengő szó szerepel. Persze ezzel együtt az is igaz, hogy most még több a dolgom, mint máskor. Úgyhogy az unalom, a nyugdíjasok réme teljesen ismeretlen számomra.

- *Úgy rémlik, hogy utoljára 1981 elején láttalak Kolozsváron. Panyókára vetett kabáttal vitáztál ismerőseiddel az egyetemi könyvtár bejárata előtt. Aztán szem előtt tévesztettük egymást. Akkor még nem voltak mobiltelefonok, amelyek megkönnyíthették a kapcsolattartást. Az udvarlás pávatáncában, a családalapítás nehézségei és szülői vitái közepette az egyetemi társak látótávolságon kívül kerültek. Hálás vagyok, hogy az interneten ennyi év után egymásra találtunk. Az első generációs értelmiségit általában szerénységre inti a neveltetése, a kulturális és erkölcsi gátlásossága. De én*

változtatlanul hiszem, hogy küldetést teljesítettél Margittán, ahol több évtizede filmklubot is vezetsz. Kíváncsi lennék a tapasztalataidra!

- Igen, van abban valami, amit az első generációs értelmiségiről mondasz. Mert fölteszem a kérdést: vajon mi lett volna, ha nem végzem el az egyetemet, és megmaradok ipari szakmunkásnak vagy segédmunkásnak? Ugyanis mindkettő voltam az egyetem előtt. Abban az időben meg voltam győződve arról, hogy felsőfokú képzettség nélkül is lehet filozofálni. Mindig az önművelés híve voltam. Az egyetem felé az sodort, hogy alkalmatlannak bizonyultam a fizikai munkára, folyton elméleteken agyaltam. A filozófia magasabb szintű tanulmányozása tehát nem volt az eredeti törekvésem. Ezért is lettem késői fecske ebben az értelemben. Emellett elmondhatom, hogy korábban inkább a művészetek érdekeltek. Gyerekkorom óta rajzoltam, énekeltem, szavaltam, és már ekkor megpróbáltam – a magam módján – filmet készíteni. Az utóbbi azt jelentette, hogy lerajzoltam a látott és kedvelt filmeket jelenetről jelenetre egy hosszú papírszalagra, majd egy oldalára állított kartondoboz aljának közepére vágott két résen keresztül húztam a szalagot a nézők előtt, elidőzve az egyes képeknél. Közben felidéztem a film zenéjét és dialógusait. Ez volt az én gyerekkori privát mozim, amit nagyon komolyan vettem, s ahogy láttam, élvezte is a gyerekközönség.

- Pontosan mit is jelentett számodra a mozi, és melyik évtizedről beszélünk?

- Nekem a mozi, ahova naponta jártam, nem csupán a szórakozást jelentette, hanem maga volt az iskola. Nem túlzok, ha azt mondom, a moziba tanulni, szocializálódni mentem. Abban az időben, a múlt század hatvanas-hetvenes éveiben hat filmszínház működött Marosvásárhelyen, amelyek között művészmozi is volt. Itt klasszikus filmalkotásokkal találkozhattam. A szakszervezetek művelődési házában rendszeresen vetítettek régi művészfilmeket, ez volt a filmmúzeum. Itt ismerkedhettem meg az olasz neorealizmus híres alkotásaival, amelyeket szakértői előadás kísért. Filmesztétikát, filmkritikát olvastam, és ami nem kevésbé fontos, volt kivel vitatkozni, megosztani gondolataimat a látott filmekkel kapcsolatban. Bevallom, egész felnőttkori világlátásomat, gondolkodásom a film alakította. Akkor tehát több intellektuális életpálya lehetősége állt előttem. Még filmrendező-

nek is álmodtam magam, de szűkös anyagi létfeltételeim felébresztettek, és az eszköztelen filozófia felé tereltek. Persze abban, hogy nem a művészetnél kötöttem ki, Hegelnek is szerepe volt, pontosabban annak a gondolatának, hogy a szellemnek nem elég a művészet. A felső fok a filozófia. Én meg kezdetben a tökéletességet akartam. Ma már tudom, hogy ilyen nincs, s Hegelt és a művészetet is másképp látom. Mondhatnám, ugyanaz a gyerek maradtam, akinek fontos volt, hogy másokkal megossza filmélményeit, eszmékről vitázzon, és aki idővel rájött arra, hogy a film nem csupán szórakozás, hanem sajátos nyelven beszélő művészet is. A művészfilm, ha fogékony vagy rá, olykor nagyobb mélységeket tár föl, többet mond az emberről, az életről, mint némely filozófiai vagy tudományos értekezés. Csodálkoztam azon, hogy a gimnáziumban a magyar irodalmat tanító tanárnőm – akit egyébként imádtam – minderről mit sem tudott.

– *Hát ez elég érdekes. És hogyan jöttél rá erre?*

– Sose felejttem el, egy alkalommal Ady Endre *Küldöm a frigy-ládát* című verse volt a dolgozati téma, én meg ahelyett, hogy a verset elemeztem volna, arról a gondolati párhuzamról írtam, amit a vers és Antonioni *Nagyítás* című filmje között véltem felfedezni. A dolgozatok kiértékelésénél a tanárnő méltatta ugyan az ügyességemet, de közölte, hogy egy bűdös szót sem írtam arról, amit ő elvárt, ezért teljesítményemért a minimális osztályzatot kapom. Mit tehettem? Megbocsátottam neki. Megértettem, hogy abban a pillanatban nem tehetett másként, tiszteletben kellett tartania a hivatalos követelményeket. Emellett konvencionális szellemű neveltetése gátolta őt abban, hogy észrevegye, korunkban megjelent egy új művészet, amely a legjobban képviseli a szintetikus látásmódot: a film. Később ugyanezzel a helyzettel találkoztam az egyetemen: Roth Endrével (aki művészetszociológiát tanított) szemben kellett megvédenem azt az álláspontomat, miszerint a film is művészet, nemcsak a színház. A film iránti rajongásom késztetett arra – illetve az a vágyam, hogy másokkal is láttassam, amit látok –, hogy Margittán didaktikai eszközként használjam a művészfilmet a tizenkettedikesek filozófiai oktatásában. Tanári fokozati vizsgadolgozatomban módszertani részét is arról írtam, hogyan építhető be a játékfilm az iskolai nevelés folyamatába. A következő

lépés az volt, hogy sikerült elfogadtatnom a tanfelügyelőséggel és az iskola vezetőségével egy választható filmesztétikai tantárgy bevezetését Vizuális kommunikáció néven. Így három tanévben, heti egy órában művészfilmeket tanulmányozhattunk a kilencedik osztályos, humán tagozatú tanulókkal.

- *Gratulálok, nagyszerű élmény lehetett. De miért csak háromban?*

- Azért, mert a szülők érdektelennek látták, hogy a gyerekek a kötelező tantárgyakon kívül azzal is törődjenek, hogy intelligens film- és médiafogyasztókká váljanak, s netán kedvet kapjanak ahhoz, hogy ők maguk is a filmkészítés útjára lépjenek. Ezt nevezem szűklátókörűségnek. Mindez még a román iskola magyar tagozatán történt. A magyar iskolában a helyzet megváltozott.

- *Melyik évről is beszélünk? Mikor alakult meg tulajdonképpen a margittai magyar gimnázium?*

- Csak 2011-ben. A közös filmnézés és a filmekről való beszélgetés az *Iskola másként* nevű program adta lehetőségekre korlátozódott. Egy ilyen alkalommal találkoztam a magyarországi Monostori Károllyal, aki akkor Nagyváradon dolgozott a Partiumi Keresztény Egyetem média szakos oktatójaként, s vendégtanárnaként tartott előadást a margittai magyar iskolában a média társadalmi szerepéről. Az előadása után beszédbe elegyedtünk. Az ő ötlete volt, hogy indítsunk közösen filmklubot az iskolában, és a vetítéseket kössük egy előre meghatározott tematikához. Ez volt a margittai filmklub történetének kezdete. A találkozót havonta tartottuk. A filmek megtekintését rövid felvezető előadás előzte meg, és beszélgetés, vita követte. A találkozón mindketten jelen voltunk, de felváltva vezettük a beszélgetéseket. Kitűnő alkalmak voltak ezek a filmkultúra megalapozásának, fejlesztésének és a közösségi kommunikációnak. Tulajdonképpen a filmklub célját is ebben határoztam meg: közelebb hozni a mozit és kapcsolatot teremteni, s mindezzel felpezsdíteni a hely kulturális életét. Mert úgy gondolom, nincs igazi kultúra ott, ahol hiányzik az alkotó jellegű kommunikáció. Mivel iskolai tevékenységként könyvelték el, leginkább diákok jöttek el a vetítésekre. De néha iskolán kívüliek is megtiszteltek a jelenlétükkel.

- *És hogyan viszonyultak ehhez a kollégáid?*

- Sajnos az iskola tanárai többnyire távol maradtak. Pedig ideális tanár-diák párbeszéd kialakulását is elősegíthették volna a rendszeres találkozók. Eredeti elképzelésemből ez sem hiányzott. De ez már a múlté. Csak egy évig tartott a filmklub, permanens szünetidőm vetett véget neki. Utána kissé eltávolodtam az iskolától, de a folytatás gondolata tovább foglalkoztatott. Három évnyi szünet után bekövetkezett a pozitív változás: a filmklub 2017-ben újjászülethetett. Margitta akkori magyar polgármestere ugyanis lehetővé tette, hogy a találkozokat új helyszínen, a polgármesteri hivatal gyűléstermében tartsuk. Ezzel új korszak kezdődött: az iskolai filmklubból városi filmklub lett. Sajnos Monostori úr befejezte nagyváradi küldetését és visszatért Magyarországra, így fizikailag már nem vehetett részt a szervezésben, de alapító tagként távolról továbbra is együttműködött (és ma is együttműködik) velem. Aztán jött a koronavírus járvány, ami miatt szünetelni kényszerültünk. Időközben lezajlott a helyhatósági választás, amelynek eredményeként Margittának román polgármestere lett. Ő már nem nézte jó szemmel, hogy hivatalában magyar filmklub működik, s emiatt újra helyszínt kellett váltanunk. Egy közeli község kultúrházában tartottunk még néhány találkozót, de a járvány újabb hulláma ismét megállította. Különben nem csak ez volt a baj, a kiutazás körülményessége is akadályt jelentett. A veszély elmúltával a legnagyobb öröömre a margittai magyar líceum igazgatója azzal az üzenettel lepett meg, hogy szívesen látja viszont a filmklubot az iskola épületében. Ez volt az utolsó helyváltoztatás: visszatértünk oda, ahonnan elindultunk. Úgy érzem, amit annak idején Monostori barátom kiöltött, a sorsom részévé vált. Szoktam is mondani: a filmklub addig él, amíg én, s én addig élek, ameddig a filmklub.

- *Megkérhetlek, hogy röviden mondj néhány szót három olyan magyar filmről, ami különösen magával ragadott?*

- Kezdjük talán Enyedi Ildikó *Testről és lélekről* című filmjével, amely a 2017-es Berlinale nyertese volt. Az erőteljes hatású és rendkívül kifejező nyitó képsorok – egy nőstény és egy hím szarvas idillje a havas erdei tájban, majd kontrasztként a vágóhídon bezárt, halálra ítélt, a kivégzésüket tehetetlenül váró szarvasmarhák látványa – azonnal

felcsigázzák az érdeklődést, jelezve, hogy metaforikus építkezésre, vagyis igazi filmes élményre számíthatunk. Hozzáteszem mindjárt, hogy a művészi ábrázolásmód keltette feszültség, ami az operatőri munkát is dicséri, mindvégig jelen van. Nem sokkal később kiderül, hogy az erdőben csendes meghittségben kóborló szarvasok szerelmi játéka tulajdonképpen a történet két – munkatársi kapcsolatba kerülő, de egymást nem ismerő – magányos főhősének, egy középkorú, fél karjára béna férfinak és egy betegesen zárkózott fiatal nőnek az álombeli találkozása. A valóság persze egészen más. Amit látunk, az két gátlásos ember kapcsolatának alakulása egy jellegzetesen prózai környezetben – az állatokat módszeresen a halálba küldő munkahelyen –, a kezdeti, feszültségekkel, félreértésekkel terhes közeledéstől az egymás számára való megnyílásig, az egymásra találásig.

– *Mégis miben ragadható meg a film erénye?*

– Saját bevallása szerint a rendező (és egyben forgatókönyvíró) nem is akart mást bemutatni, mint egy egyszerű szerelmi történetet. Ám éppen a lakonikus stílus, a finom hangvétel, illetve a formai letisztultság a film legfőbb erénye. Képei, beállításai sokatmondóak, gondolkodásra késztetőek. Például a fentről fényképezett, a korlátok között az égre, a napra néző – illetve másutt nyilvántartási számával látható – szarvasmarha premier plánja többek között utalhat az ember világára (a filmben állat és ember egyaránt az eget, a napot áhítja), a szabadság hiányra, a megaláztatásra, a tömeggyilkosságok áldozataira, a természettől eltávolodó ember kalmár szellemére, vagy a teljesség utáni vágyódásra is. Egy másik beállításban, amikor szemből és közelről látunk egy, a rögzítő-kábitó szerkezetbe terelt és lemészárlására türelmesen várakozó, mit sem sejtő állatot, együttérzünk vele. Aztán amikor lefejezésének látványát is végig kell szenvednünk, nem tehetjük meg, hogy ne gondoljunk a kiszolgáltatottságra általában: a szenvedéssel szembeni emberi közönyre, a rutinná vált öldöklésre, létünk állandó fenyegetettségére, az ember és a természet megromlott viszonyára és az állatok jogainak kérdésére.

A történetmesélés is olyan (nem tudom eldönteni, előnye-e ez a filmnek, vagy hátránya), hogy lehetővé teszi a gondolati tartalom többféle megközelítését. Elvileg rendjén van, ha egy szerző nyitva

hagyja művét a különböző értelmezések számára, ebben az esetben viszont úgy tűnik, túl sok múlik a nézőn, ami megnehezítheti a mű mögötti közlési szándék felismerését. Így aztán marad a találgatás.

- *És milyen kérdéseket indíthat el a nézőkben ez a találgatás?*

- Hát például olyanokat, hogy miről is szól a *Testről és lélekről* című film. Kettéhasadt létünkéről? Az eredendő egység megbomlásáról és a tiszta forráshoz való visszatérés vágyáról? Az együvé tartozás érzéséről? A személyközi kapcsolatok, a társas észlelés és kommunikáció problematikusságáról? A türelemről és a megértésről? Az emberi természet mélyen rejlő értékeiről? A szerelem lényegéről? Az önmagunkból való kilépésről? Az álmok, a tudattalan, a tudatalatti szerepéről életünkben? A testi érintés és az egymásra figyelés fontosságáról? És a sor folytatható. Persze előfordulhat, hogy mindezt elgondolta a rendező is, de az is lehet, hogy némelyik jelentés csak számomra létezik. Úgy, ahogy az utolsó jelenetben (az ébredés utániban) is Schopenhauer szellemét vélem felfedezni: „mihelyt a faj elérte célját, az ábrándnak el kell múlnia”. Mert az előre látható, hogy a beteljesülés után nem lesz álom, mivel az álom valósággá vált. Helyreállt a természetes összhang. A receptszerű szabályok alapján gyártott, tömegfogyasztásra szánt szerelmi drámákban (ilyesmire emlékeztet a film egyetlen oda nem illő érzelgős eleme, a főhősnőt megindító dalbetét) az ehhez hasonló szerencsés fordulatot happy endnek hívják. Azzal a különbséggel, hogy Enyedi kerüli az erotikát. Nem tudni, szándékosan-e vagy pusztán alkati sajátosságából adódóan. Jellemző, hogy a filmvégi megváltás, feloldozás szexuális aktusában semmi jelét nem látni a felszabadult, önfelelt összeolvadásnak, nincs csók, nincs simogatás, nincs ölelkezés, mintha kizárólag a két szereplő (csak az arcukat látjuk, ahogyan egymás érzelmi rezdüléseit követik) lelki jelenlétén lenne a hangsúly.

- *Ezek alapján hogyan értékeled Enyedi Ildikó filmjét?*

- Ha ennyit akart Enyedi Ildikó, az nagyon szép, de kevés. Tolsztoj *Anna Karenynája* már megtapasztalta és megszenvedte, hogy az álmok, a szenvedélyek nem tartanak örökké, az élet nagy részét a szürke hétköznapiak töltik ki. Ezt tematizálja később Antonioni is, akinek

filmjeiben épp arról van szó, mi történik az emberekkel „azután”. Enyedi filmjének egyik mellékszereplője is ilyen stádiumban kerül elénk, mintegy ellensúlyozva a cselekmény fő vonalát, ami a beteljesüléshez vezet. Nem kizárt, hogy a rendező sem hiszi, hogy a két főhős eljutott a paradicsomba, hogy végül minden rendben lenne. Mindenesetre maradt bennem valamiféle hiány, cserbenhagyottnak érzem magam. Valószínűleg amiatt, hogy többet vártam ettől a filmtől. Következésképpen úgy vélem, egy olyan rendezővel találkoztam, aki filozofál, de anélkül, hogy tudna róla. Vagy talán mégis tudatosan csinálná?

- *És melyik lenne a másik film?*

- Legyen a nagy reklámhadjárat után forgalomba hozott *Saul fia*. Csalódást okozott a film, ha egyáltalán filmnek lehet nevezni. Én inkább antifilmnek nevezném. Holokausztfilmnek készült, de nem mond semmi újat az eddigi ilyen témájú filmekhez viszonyítva, sőt – az alkotók nyilatkozata szerint – nem is akar mondani semmit, mert a holokauszt témája úgymond megközelíthetetlen. Eszközeiben sincs semmi új, a hőst közletről (legtöbbször hátulról) követő kamerás megoldás több más filmből ismert. A különbség az, hogy Nemesék eltúlozták ezt a mozgókamerás dogma stílust, arra ítélték az operatőrt, hogy folyton az embere után szaladjon. Néhol, ahol a háttér történései nagyobb hangsúlyt kapnak, a film szín- és hanghatásaival néhány pillanatra magával ragad, ám a főhős kifejezéstelen arca mindvégig távol tartja a nézőt a látottaktól, még akkor is, ha tudjuk, hogy a lényeg éppen az embertelen körülmények között érzelmileg üressé vált, elgépiesedett egyén cselekvése.

- *Ezek szerint a lélekábrázolás elmaradt...*

- El bizony. Ahol pedig érzéseket próbál kifejezni (például a film végén Saul arca felderül, amikor megpillantja a fénnel telt ajtóban megjelenő gyermeket), ott erőltetettnek érezzük a színész játékát. Tartalmilag nem kapunk mást, mint egy ember görcsös ragaszkodását ahhoz, hogy a haláltáborban – szemben a szabadulást célzó kollektív cselekvéssel – a hagyományos zsidó vallásos szertartás szerint eltemessen egy halott gyermeket. Vegyük ezt zsidó vallási apológiának?

A szimbólumok fontosságának egy pragmatikus világban? Vagy értelmezzük úgy, hogy az embertelen körülmények között is individuális emberi értelmet adhatunk az életünknek? Ezzel a gondolattal viszont nem itt találkozunk először, és ehhez a film nem elég meggyőző. Marad tehát a hang, mivel nagyrészt a főhős alakja tölti be a képkeretet, tehát filmes látványról nemigen beszélhetünk. Így a film erénye egyben a hibája is. Egyszóval, ha filmnek nem is, de hangjátéknak beválik.

- *Nem azt mondtad az imént, hogy a holokauszt témája megközelíthetetlen?*

- Ezt nem én mondtam, hanem a rendező, Nemes László állította az egyik vele készített interjúban. Ám ha ez így van, akkor minek készült a *Saul fia*? De vegyünk egy pozitív példát, és akkor ez legyen a harmadik film, amit kért. Török Ferenc *1945* című filmjéről van szó, amely következetesen képviseli a holokauszt filmbeli megjeleníthetlenségének téziséét. Töröknek sikerült ugyanis olyan holokausztfilmet alkotnia, amely nem kimondottan a holokausztról szól, de lelki következményeinek megmutatásával jelenvalóvá, átélhetővé teszi azt. Egész felépítésével, drámaiságával hatásosan érezteti velünk a történelemnek ezt a szörnyűségét. A filmben ábrázolt történelmi fordulópont megmutatkozó társadalmi és politikai tendenciái, emberi döntései mögött egy közösség közelmúltbeli, elfeledettnek hitt, pontosabban elfeledni akart bűnei rejlenek, amelyek kapcsolatban állnak a zsidóság állami ügyé nyilvánított, tervszerű, tömeges megsemmisítésének gyakorlatával. A drámai feszültséget az adja, hogy két zsidó férfi váratlan megjelenése lappangó félelmeket hoz felszínre, önvizsgálatra, összeütközésre készíti a történet hőseit. A film legfőbb erénye az ábrázolás visszafogottsága, az egyszerű, de lényegi erkölcsi-emberi tartalmat hordozó kifejezőmód. Ragályi Elemér fekete-fehér képei kimért lassúsággal mesélnek és teremtik meg a bűnnel való szembe-sülés komor hangulatát. A rossz lelkiismeret drámája ez. Az alaphelyzet a második világháború utáni magyar újrakezdés, de a film ezen túlmenően általánosítható emberi igazságot fejez ki. Mintha azt mondaná: sem a történelemben, sem az életben nincs tiszta lap az újrakezdéshez, mert mindig van valami a múltban, az előéletünkben, ami valamikor lelkifurdalást, bűntudatot eredményezhet. Mindenkinek

alkalmanként felül kell vizsgálnia az életét, a cselekedeteit, szembe kell néznie azzal, amit adott körülmények között tett – mint ahogy azzal is, amit nem tett meg. Ez a bizonyítéka annak, hogy érző, erkölcsi lények vagyunk. És, lám, lehet tartalmilag mélynek lenni formai modernkedés nélkül.

– *Említetted a vitád Roth Endre professzor úrral. Ő 1983-ban – miután mi már elvégeztük az egyetemet – megjelentetett Kolozsváron egy szokatlan című könyvet: Shakespeare – szociológiai olvasatban. Ennek kapcsán kérdezem: a színház nem ihletett meg? Marosvásárhelyen pezsgő művészeti, irodalmi, és színházi élet volt a már említett hatvanas-hetven években. A színháznál maradva elég, ha olyan színészeket említünk, mint Illyés Kinga vagy Lohinszky Loránd. Vagy olyan rendezőt, mint Harag György...*

– Természetesen a színháznak is megvan a maga helye a művészetek között. Nagy érdeklődéssel olvastam Roth Endre könyvét közvetlenül a megjelenése után. Most nem térek ki az értékelésére. De hadd utaljak rá még egyszer: a professzor úrral azért vitáztam, mert meg szerettem volna győzni arról, hogy nemcsak a színművészet létezik, hanem a filmművészet is. Írtam is egy referátumot erről, amit egy szemináriumon mutattam be. Ebben részletesen kifejtettem a témát, összehasonlítottam a színházat a mozival, a filmmel, s kiemeltem a filmes eszközök, például a vágás, a premier plán előnyeit a színpadi előadás lehetőségeihez viszonyítva. Amúgy a marosvásárhelyi hatvanas-hetvenes évek sem csak a moziba járás éveit voltak. A mozival együtt a Kultúrpalota is második otthonomnak számított. Itt volt a színházterem, a hangversenyterem és a képzőművészeti kiállítóterem. A színházzal különben statisztaként is kapcsolatba kerültem. Felejthetetlen élmény volt a Harag György rendezte *Macbeth*ben csatateri elesett harcosként, illetve várórként szerepelni. A próbák során nemcsak a rendező, hanem néhány kitűnő színész, például Csorba András, Bács Ferenc, Tanai Bella és Gyarmati István közvetlen közelébe kerülhettem. Emlékszem, egy alkalommal próba közben Harag György hirtelen a nézőtér felé fordulva, a páholy felé nézve köszöntött valakit. „Üdv neked, művész!” – kiáltotta. Odanéztem, mert kíváncsi voltam, kinek szól ez a szép üdvözlés. Lohinszky Lorándot pillantottam meg, aki épp akkor foglalt helyet a páholyban. Mondanom sem kell, mennyire

felemelő volt nekem ez az epizód. Valósággal elbűvölt a művészi alkotásnak ez a meghitt hangulata. Később Margittán Harag és Gyarmati szelleme is segített az életben maradásban, hisz mindketten a hely szülöttei voltak. Egyébként a legnagyobb színházi élményemet is Harag Györgynek köszönhetem. Az általa rendezett Dürrenmatt-drámára gondolok, *A fizikusokra*, amelyben Lohinszky Möbiuszként, Bács Newtonként, Gyarmati pedig Einsteinként vált felejthetlenné számomra. A színház annyira közel állt hozzám, hogy a pályaválasztást illetően még színházi rendezésben is gondolkodtam. Készültem is felvételizni, de megtudtam, hogy épp akkor nem hirdetnek felvételi vizsgát a következő évre. Abban az időben annyira betöltötte az életemet a kultúra, hogy nem volt üres napom. Hol moziban voltam, hol színházban, hol hangversenyteremben vagy képtárban. Az is előfordult, hogy órákig merengtem a tárlaton egy kép előtt. Valóban a szellemi pezsgés korszakát éltük. A cukrászdában, kávéházban, vendéglőben gyakran láttam egy asztalnál Molter Károly író, a nagy öreget, Hodos László lázadó beatköltőt, a novellista Vári Attilát, a később Izraelbe települt Katz András grafikus, Harag György színházi rendezőt, a nagytehetségű Visky Árpádot, a színészt, György Csaba teológust, festőművészt. De asztaluk mellé telepedhetett alkalmanként gyári dolgozó és líceumi diák is.

- *És Sütő András? Vele nem találkozta?*

- Sütő Andrást többször is láttam, hallottam, de személyesen nem találkoztam vele. Ahhoz túl fiatal voltam még. De az általa szerkesztett *Új Életben* több filmkritikám is megjelent. Ez a sajtótermék 1959–1989 között havonta kétszer megjelenő marosvásárhelyi társadalmi-kulturális képes lap volt, és az 1970-es évek végére már húszezer fölötti példányszámban adták ki. Felölelte a romániai magyar művészeti élet minden területét (színház, képzőművészet, zene, film), s ezekről képes riportokat, interjúkat, kritikákat közölt. Foglalkozott a kortárs hazai képzőművészek tevékenységével is, és tág teret biztosított az irodalmi riportoknak, interjúknak. Én Valló Ilona közismert novellistának, a lap munkatársának, Székely János író feleségének vittem be az írásaimat. Mit is mondhatnék? Ilyesmi ma elképzelhetetlen! Viszonylag rövid ideig tartott ez a szellemi pezsgéssel járó időszak, de visszatekintve

annál szebbnek tűnik. Az eltömegesedés ma már anyagiassá, egyhangúvá teszi életünket, megöl minden szépet és magasztosat. Egy Rembrandt-festmény ma már nem önmagában értékes, hanem azért, mert jó drágán lehet eladni. Szoktam is mondani magamban: élni annyi, mint elviselni a poklot egy kis szépségért. Mert azért van még szépség, csak meg kell találni, és élni kell vele. Például a filmklub is ilyen.

- *Említetted, hogy szerény környezetből származol. Ezzel is magyarázható, hogy sokáig kerested önmagad?*

- Amint már említettem, későn szántam rá magam a felsőfokú képzettség megszerzésére. Miután családot alapítottam és már gyerekeim is volt, úgy éreztem, hogy bezárulnak előttem az érvényesülés kapui. De azért rendszeresen felruccantam Marosvásárhelyről Kolozsvárra, ahol az egyetem melletti cukrászdákban találkoztam és vitatkoztam ismerős filozófia szakos felsőéves hallgatókkal. A vita az életelemem volt. Alkalmi vagy rendszeres partnereim csodálkoztak azon, hogy laikus létemre elég jártas voltam az eszmék területén, s a viták során érett módon érveltem állításaim mellett. Ez ösztönzött arra, hogy szellemi foglalkozás felé forduljak. Háromszor felvételiztem a filozófia szakra pusztán az elméleti képességeimre alapozva. A harmadik sikertelen vizsga után lemondtam az egyetemről, de aztán, csak azért is, még egyszer próbálkoztam. Már nem volt fontos a bejutás, csupán tudni akartam, hogyan szerepelek, ha előzetesen készülök a tankönyvi vizsgaanyagból. Ezért lefordítottam magyarra az új, csak román nyelven kiadott középiskolai filozófia tankönyvet. Mondtam is a feleségemnek, csak azért megyek Kolozsvárra, hogy megtudjam, mit hozhatok ki magamból, amikor alkalmazkodom az objektív követelményekhez. A végzet aztán közbelépett: akkor sikerült bejutnom az egyetemre, amikor már belenyugodtam, hogy nélküle alkothatom meg magam. Ez 1977-ben volt. És ezzel indult el az értelmiségi pályám. Idővel anyám kiengesztelődött, megbocsátotta, hogy nem lettem kétkezi munkás, elfelejtette, hogy kamaszkoromban neheztelt rám amiatt, hogy több időt töltöttem olvasással, mint az érvényesüléssel. És azt is, mennyiszor förmedt rám, amikor villanyoltás után észrevette, hogy a paplan alatt, az elemlámpa fényénél olvasom *Az ember tragédiáját*. Egyetlen szobában laktunk, s éjszakai álmát zavarta a rejtekhelyemről kiszűrődő fény.

- Köszönöm, hogy mindezeket elmondtad. Végezetül visszatérve a filmklubra, kérlek, mondj egy pár szót a jelenlegi helyzetéről.

- A margittai filmklub jelenleg úgy működik, hogy egy-két héttel korábban a közösségi oldalon meghirdetem a találkozó időpontját és a bemutatásra kerülő film címét. A találkozót havonta tartjuk, egy pénteki napon, délután 17 órától. A helyszín a margittai magyar iskola egyik osztályterme, ahol adottak a műszaki feltételek: nagy fehér tábla, a mennyezetre rögzített digitális vetítő és egy laptop a megfelelő csatlakozókkal. Természetesen a filmek most is bizonyos témákhoz kapcsolódnak. Ez azt jelenti, hogy nem kizárólag elemezzük az adott filmet, hanem hogy a téma szempontjából értelmezzük. A beszélgetést kérdésekkel irányítom. A film értelmezéséhez a támpontokat a vetítés előtti felvezetőben adom meg. Például ez év januárjában az angol Tony Richardson *Dühöngő ifjúság* című filmje, februárban pedig a francia Jean-Pierre Melville által rendezett *A samuráj* adott alkalmat a nonkonformizmus, illetve az elidegenedés kérdésének fölvetésére.

2023. február 26–27.

Blága L. József a *Don't Read This on a Plane* című film nagyváradi jeleneteinek forgatásán Susanna Dekkerrel, Denisa Nicolaeval és Sophie Desmarais-vel